

Освен теоретично изследване монографията включва издание в хронологична последователност на всичките известни днес единадесет преписа, в които изцяло или частично е поместен текстът на Климентовата служба за Алексей, човек Божи. Придружаващите ги археографски описания са сведени до минимум – отбелязва се най-общо произходът, а за повече информация се дава препратка към съответните описи и каталози. За всеки препис се посочват особеностите на структурата на службата. Изданието е съществен принос към изворовата старобългаристика, защото въвежда за пръв път в научно обращение непубликуван до този момент литературен материал, който ще служи за по-нататъшни проучвания в различни насоки – химнология, агиология, Климентоведение и пр.

Към изследването е приложен и речник-индекс на Климентовата служба. Той е изготвен по преписа ѝ в Хлудов 156 и представя лексикалния фонд, който старобългарският книжовник е използвал при написването на своята химнична прослава на светеца. Изготвянето му е принос към попълване знанията ни относно старобългарското словно богатство и, в частност, за езика на старобългарската химнография.

Много полезни са включените в монографията седем приложения с обобщена в хронологичен порядък информация за текстовата история на Климентовата служба за св. Алексей.

В заключение ще обобща, че двете новоизлезли монографии са значим издателски и изследователски принос в старобългаристиката изобщо и по-конкретно в познанието ни за книжовното наследство на св. Климент Охридски. На висотата на най-добрите постижения в съвременната славистична медиевистика те заемат своето достойно място в българската палеославистична научна продукция.

ТАТЯНА ИЛИЕВА

Ѓорѓи ПОП-АТАНАСОВ, *Словенски ракописи од Македонија во странски ракописни збирки X–XIX век*. Македонска академија на науките и уметностите, Скопје 2017, 457 с.

Годинава, издавачката дејност на Македонската академија на науките и уметностите се збогати со уште едно пригодно издание по повод 50-годишнината, под наслов *Словенски ракописи од Македонија во странски ракописни збирки X–XIX век* од акад. Ѓорѓи Поп-Атанасов. Трудот е посветен на македонското ракописно наследство.

Поп-Атанасов е долгогодишен истражувач на средновековната македонска писменост, автор на голем број трудови од повеќе научни и богословски дисциплини, на пр.: македонска црковна книжевност, историја на македонското православно богослужение, хагиографија, библистика, црковна химнологија и др. Тој ја проучува македонската средновековна книжевност од повеќе аспекти, почнувајќи од книжевните дела на св. Кирил и Методиј и нивните најблиски ученици и соработници св. Климент и Наум Охридски, истакнувајќи ја нивната преведувачка дејност, литургиското творештво и придонесот за афирмацијата и развитокот на православната словенска богослужба. Во повеќе трудови Поп-Атанасов се осврнува на одделни книжевно-духовни школи и манастирски книжевни центри, на одделни пишуваачи – монаси и свештеници, кои преку црковната книжнина ја ширеле духовната просвета меѓу православно македонско население. Големо внимание им посветува и на книжевните творци од подоцнежниот период, особено на оние што работеле во кругот на Слеченскиот и на Кратовскиот книжевен центар. Неговите трудови од областа на црковната химнологија и хеортологија се посветени на словенскиот превод на октоихот и неговото место во македонската писмена традиција.

Научниот интерес на акад. Поп-Атанасов е насочен кон истражувања во врска со Кирилметодиевскиот превод на Библијата и ширењето на одделните библиски книги во македонската писмена традиција; односот на старословенскиот библиски превод со глаголската писмена традиција во Македонија. Тој посветува внимание и на одделни периоди од македонската средновековна писменост и тоа во повеќе средновековни културни средини.

Акад. Поп-Атанасов досега има објавено 20-ина книги, меѓу кои: *Ракописни текстови на македонски народен говор* (1985), *Речник на старата македонска литература* (1989); *Кичевскиот октоих, македонски книжевен споменик од XIII век* (2000), *Палеографски албум, I, Словенски ракописи во Македонија XIII–XVIII век* (2000), *Македонска книжевна традиција* (2001), *Палеографски албум II, Словенски ракописи од Македонија во странски ракописни збирки X–XIV век* (2003), *Средновековна македонска химнографија IX–XIII век* (2007), *Старословенски кирилметодиевски извори* (2011), *Македонската глаголица* (2015) и др., приредувач е на *Избрани дела на акад. Владимир Мошин* во 10 томови (2002–2013) и на *Црковната поезија на св. Климент Охридски* (2008), а коавтор на книгите: *Скрипторски центри во средновековна Македонија* (1997), *Творци на средновековната македонска книжевност* (2004) и др. Тој се осврнува на многу поими од областа на библиската теологија и

македонската литургиска книжевност и тоа во трудовите: *Речник на старата македонска литература*, *Македонски историски речник*, *Книжевно-теорискиот поимник* и во *Македонската енциклопедија*.

Акад. Ѓорѓи Поп-Атанасов раководи или учествува во повеќе научно-истражувачки проекти на: МАНУ, Институтот за македонска литература, Институтот за македонски јазик »Крсте Мисирков«, Филолошкиот факултет »Блаже Конески«, Богословскиот факултет »Свети Климент Охридски«, Институтот за проучување на старословенската култура и др. Главен уредник е на списанието *Кирилометодиевистика*.

Во најновата книга на акад. Поп-Атанасов *Словенски ракописи од Македонија во странски ракописни збирки X–XIX век* се содржани разделите: *Воведни зборови* (5–13), *Глаголички ракописи* (25–38), *Кирилични ракописи X–XIX век* (39–418), *Недатирани ракописи* (419), како и индексите: *Индекс на институции каде што се чуваат ракописите* (421–423), *Индекс на ракописи со посебно име* (424–426), *Индекс на лични имиња* (427–437), *Индекс на топоними* (438–442), *Индекс на цркви и манастири* (443–445), *Предметен индекс* (446–454).

Во македонските средновековни цркви и манастири се одвивала жива преписувачка и преведувачка дејност, па тие се претвориле во културни жаришта со богати фондови од словенски пергаментни ракописи, меѓутоа за жал од тоа богато културно наследство нам ни останало само малку, зашто поголемиот дел бил уништен во текот на вековите или отуѓен и изнесен надвор од Македонија. Повеќе ракописни збирки денес се чуваат во наши црковни и државни установи и се претпоставува дека има околу стотина целосно или делумно зачувани ракописи, претежно од средината на XIV до почетокот на XVII век.

Поп-Атанасов во воведот го истакнува македонското ракописно наследство како основа за палеославистичките проучувања и неопходен изворен материјал за секој труд од областа на словенската писмена традиција. Мошне рано македонските ракописни книги го привлечле вниманието на странските истражувачи и колекционери, а меѓу првите кои пројавиле интерес за македонското ракописно наследство бил хрватскиот културен деец и австриски дипломат Антун Михановиќ, кој посетил повеќе македонски цркви и манастири, меѓу кои и Лесновскиот манастир, па во неговата збирка која денес е дел од Архивот на ХАЗУ дури десетина ракописи имаат лесновско потекло.

Во четириесеттите години на XIX век и рускиот палеославист и колекционер Виктор Григорович посетил повеќе македонски манастири како на пр. манастирот »Св. Наум« во Струга, Слеченскиот манастир »Св. Јован Крстител«, манастирот »Успение Богородично« – Трескавец

и др. Денес основниот дел од неговата збирка со македонски ракописи се чува во државните библиотеки во Москва и Одеса, а меѓу ракописите се на пр. Охридскиот апостол, Григоровичевиот паримејник и др.

Архимандритот Антонин Капустин го посетил Слеченскиот манастир, познат по богатиот фонд ракописни книги, како и Буковскиот и Трескавечкиот манастир во кој регистрирал петнаесетина ракописи.

Јордан Иванов, за време на својот престој во Македонија, формирал збирка од 39 ракописни книги, кои подоцна од Универзитетот во Софија, во 1943 год. ги предал во библиотеката на Бугарската академија на науките, во која се наоѓаат уште други 25 ракописи од македонско потекло со библиска и литургиска содржина, коишто го привлекувале и натаму го привлекуваат вниманието на палеославистите.

Рускиот научник Александар Гилфердинг за време на своето второ истражувачко патување низ Балканот, во 1868 год. посетил повеќе цркви и манастири во Македонија, на пр. Лешочкиот манастир, Марковиот манастир, Карпинскиот и Лесновскиот манастир и др., за коишто имал сознанија дека располагаат со богати ракописни збирки, и однел во Русија старословенски ракописи на чии листови се забележани интересни записи за пишувачите. Поп-Атанасов истакнува дека, според оценките на некои истражувачи, македонската колекција од збирката на Гилфердинг има над 150 ракописи (целосни кодекси или фрагменти). Делови од Гилфердинговата колекција има во Државниот историски музеј во Москва, во Рускиот државен архив за древни акти, во Руската државна библиотека во Москва и во Руската национална библиотека во С. Петербург.

За време на својот престој во Македонија (1850–1877) Стефан Верковиќ, посетувајќи ги македонските цркви и манастири откупувал или добивал како подарок старословенски и византиско-грчки ракописи и успеал да создаде збирка од 100-ина ракописи, а делови од неа подоцна се чуваат главно во белградската Народна библиотека, во Архивот на југословенската академија на науките и уметностите во Загреб и во државната Јавна библиотека во С. Петербург. И српскиот колекционер Стеван Димитриевиќ, ракописите што ги собрал кон крајот на XIX век и почетокот на XX век во скопскиот регион, ги подарил на белградската Народна библиотека.

Во почетокот на XX век во Македонија престојувале српските колекционери Сима Томиќ и Светозар Томиќ, кои пројавувале интерес за ракописното книжевно наследство, собирале старословенски ракописи, а три од пронајдените (апостол, октоих и псалтир) продале на Државниот историски музеј во Москва.

Активни колекционери на македонски ракописни книги биле и македонските преродбенски дејци: Кирил Пејчиновиќ, Димитар Миладинов и Јордан Хаџиконстантинов-Џинот, кој имал богата ракописна збирка со 76 стари ракописи. Пејчиновиќ создал богата ракописна збирка во Марковиот манастир, пренесена во Лешочкиот манастир »Св. Атанасиј«, додека дел од овие ракописи, земени од А. Гилфердинг, во 1868 биле однесени во Русија, а повеќето од збирката биле пренесени во Белград. За разлика од Пејчиновиќ, Миладинов и Џинот собраните ракописи од македонските цркви и манастири ги испраќале на црковни и световни институции надвор од Македонија – Миладинов на цариградската егзархиска црква »Св. Стефан« и на Српското научно друштво во Белград, а Џинот ги продавал на белградската Народна библиотека и Српското научно друштво.

Поп-Атанасов посочува дека во периодот пред балканските војни со колекционерска дејност се занимавале Македонците: Васил Икономов од Лазарополе, Јанош Алексиев, Г. П. Бојациев, Георги Владикоецов и Димитар Матов од Велес, Лазар Дума од Битола, Никола Поп-Стефанов од Кичево, Ефтим Спространов од Охрид, Атанасие Петров од Скопје. Најобемни збирки имале Алексиев, кој 26 ракописи му понудил за откуп на Министерството за просвета во Белград, како и Икономов кои ѝ продал на софиската Народна библиотека 21 ракопис.

Повеќе ракописи биле изнесувани од Македонија за време на балканските војни и Првата светска војна. На пр. во 1913 српските воени власти ги однеле последните ракописи од богатата збирка на Лесновскиот манастир: 30 кодекси и 10 ракописни фрагменти, кои биле однесени во Семинарот за српски јазик при Универзитетот во Белград, а подоцна во белградската Универзитетска библиотека, каде што се наоѓаат и денес.

За време на Првата светска војна скопскиот егзархиски митрополит Неофит однел 30 македонски ракописи од библиотеката на Скопската митрополија како и од други цркви и манастири, а во 1923 му ги подарил на Црковниот музеј при Светиот синод на Бугарската православна црква.

Во т.н. Груиќева збирка со вкупно 293 ракописни книги, спаѓаат и македонските ракописи од скопскиот музеј кои Радослав Груиќ, директор на Музејот на Јужна Србија во Скопје, во периодот меѓу двете светски војни, ги собрал од црквите и манастирите од Македонија или му биле подарувани во музејот, па подоцна ги подарил на Српската православна црква во Белград, каде што се наоѓаат и денес.

Во продолжение на книгата се евидентирани вкупно 813 ракописи, од кои 16 во делот Глаголички ракописи и 797 во делот Кирилични ракописи (подредени според векови X, X–XI, XI век, XI–XII итн. до XIX век) и тоа со основни податоци за ракописите (палеографски, правописни и јазични особености кои укажуваат на нивното македонско потекло), писмото, пишувачите, содржината на ракописот, орнаментиката, повезот, записите кои се сведоштво за поврзаноста со дејноста на определен книжевен центар, податоци за потеклото и местото на чување на ракописот и секако преглед на литературата за ракописот, кој особено е значаен за сите заинтересирани проучувачи на средновековната писменост од различни аспекти.

Според Индексот на институции каде што се чуваат ракописите, можеме да заклучиме дека најмногу, дури 177 ракописи се чуваат во Народната библиотека »Св. Кирил и Методиј« во Софија, 139 во Народната библиотека во Белград, 69 во Државниот историски музеј во Москва, 65 во Универзитетската библиотека »Светозар Марковиќ« во Белград, 59 во Руската Национална библиотека во Санкт Петербург, 43 во Црковниот историско-архивен институт во Софија, 39 во Бугарската академија на науките, 35 во Хрватската академија на науките и уметностите, 35 во Народната библиотека на Србија во Белград, 20 во Зографскиот манастир итн.

На пр. од збирката во ХАЗУ се евидентирани ракописи кои се веќе издадени или го привлекуваат вниманието на истражувачите на црковнословенската писменост, од XIII век: Македонско евангелие на поп Јован, Загрепски македонски триод, Радомирово евангелие, Вранешнички апостол, Иловичка крмчија, Битолски избран октоих, Михановиќев октоих, од XIII–XIV век: Лесновско (Калиниково) евангелие, Богданово евангелие, Радичев апостол, од XIV век: Битолски служебник, Требник со номоканон, Михановиќев апостол, Чети минеј за декември-август, Чети минеј за септември-ноември, Македонско евангелие, од XIV–XV век: Минеј за јануари, Октоих, од XV век: Жеглиговски зборник, од XVI век: Служебник со апостоли и евангелија, Октоих со акатист и молитви, Догматики паноплија, Житошко евангелие, Лесновски пролог, Лесновско евангелие, Цветен триод, Минеј за декември.

Во Индексот на ракописи со посебно име се евидентирани вкупно 191 ракопис, а броевите во Индексот го означуваат редниот број на ракописите во ова издание. Дел од нив веќе имаат посебни изданија (Берлински зборник, Битолски триод, Вранешнички апостол, Григоровичев паримејник, Дечански псалтир, Загрепски триод, Македонско евангелие на поп Јован, Орбелски триод, Радомиров псалтир, Радомирово евангелие, Струмички апостол и др.), други биле предмет на лингвистичка ана-

лиза или биле предмет на компаративни истражувања од книжевен или лингвистички аспект.

Според Индексот на цркви и манастири можеме да заклучиме дека значаен дел од ракописите се поврзува со дејноста и ракописниот фонд на: Лесновскиот манастир, Карпинскиот манастир »Св. Богородица«, Осоговскиот манастир, Слеченскиот манастир »Св. Јован Крстител«, Марковиот манастир, Полошкиот манастир »Св. Ѓорѓи« и др.

Евидентна е и потребата од палеографски албум во кој ќе бидат застапени македонските средновековни ракописи што претставуваат дел од странските ракописни збирки. Во палеографскиот албум на проф. Мошин, издаден во Скопје во далечната 1966 год., меѓу ракописите од јужнословенско потекло на мал простор се претставени и македонските ракописи, а во трудот *Палеографски албум I* од Поп-Атанасов е направен избор на репродукции од 92 ракописни книги од XIII–XVIII век, што се чуваат во Македонија и кои биле достапни за обработка.

Палеографскиот албум на македонските ракописи што се чуваат во странските ракописни збирки, на чија подготовка Поп-Атанасов континуирано е ангажиран, ќе овозможи споредбени проучувања на словенските ракописи од македонско потекло, идентификација на одделни фрагменти од ракописите, како и решавање на одделни проблеми за развојот на македонското кирилско писмо.

Несомнена е потребата од континуирано и организирано прибирање, евидентирање и презентирање на богатото македонско ракописно наследство, преку издавање и претставување на црковнословенските ракописи од македонско потекло, кои поради својата архаичност, разнородната содржина и јазичните особености, се од особено значење за историјата на македонската писменост но и пошироко за славистичката наука.

ЛИЛЈАНА МАКАРИЈОСКА

Vuk-Tadija BARBARIĆ, *Nastajanje i jezično oblikovanje hrvatskih lekcionara*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb 2017., VII + 327 str.

Ovo je prva knjiga Vuka-Tadije Barbarića i riječ je o njegovu doradenom i preoblikovanom doktorskom radu iz 2015. godine od kojega je određene spoznaje, zbog potrebe da brzo nađu put do širega čitateljstva, već objavio 2015. i 2016. godine u *Ricerche slavistiche* i *Croatica et Slavica Iadertina* u dvama priložima posvećenima *Ranjininu* i *Zadarskomu lekcionaru*.